

Кудіна В.Г.

КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Розглянуто різноманітні підходи до класифікації ризиків в банківській сфері на підставі зарубіжного та вітчизняного досвіду, можливості використання їх вітчизняними банками

Вступна частина

Постійний науковий та практичний інтерес до проблем розвитку банківської системи обумовлений тією визначальною роллю, яку відіграють банки у процесах формування фінансових ринків та в економічній системі в цілому. Функціонуючи в ризиковому середовищі, яке важко піддається формалізації та прогнозуванню, комерційні банки постійно стикаються у своїй діяльності з багатьма ризиками.

З розвитком цивілізації рівень ризиковості економічної діяльності постійно зростає. Це є наслідком науково-технічного прогресу, підвищення динамічності всіх процесів, котрі відбуваються в суспільстві, розвитку засобів комунікації. Посилення процесів глобалізації та міжнародної інтеграції підвищує економічні ризики у світовому масштабі. Банківський бізнес характеризується вищою ризикованістю порівняно з іншими видами підприємництва, що зумовлено специфікою виконуваних банками функцій. Саме банківська діяльність у більшості країн світу підлягає жорсткому регулюванню з боку держави та спеціальних органів нагляду. Банки наражаються на ряд зовнішніх ризиків, причому деякі з них, такі як ризик невідповідності вимогам державного регулювання, мають першочергове значення.

Але, незважаючи на високий рівень ризиковості, саме банки покликані уособлювати надійність та безпеку, адже банківська діяльність як один із видів фінансового посередництва заснована на довірі. Оскільки банкіри працюють здебільшого з чужими грошима, то мають намагатися знизити ризиковість своєї діяльності навіть більше, ніж інші підприємці.

Навчитися оцінювати ризики, адекватно відображати їх в управлінській інформації та свідомо керувати ними - одне з найважливіших завдань, яке постає перед кожним банком на сучасному етапі. Успішне вирішення цієї проблеми можливе за умови розуміння не тільки суті цих ризиків, їх правильного оцінювання й управління ними, а й їх класифікації. Це дасть змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, які виникають у банківській діяльності.

Метою дослідження є вибір найбільш прийнятних класифікацій для вітчизняних банків в сучасних економічних умовах.

Основна частина

Під класифікацією розуміють систему супідрядних понять якої-небудь області знання або діяльності людини, використовувану як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями. Таким чином, класифікація ризиків означає систематизацію безлічі ризиків на підставі яких-небудь ознак і критеріїв, що дозволяють об'єднати підмножини ризиків у загальні поняття. Науково обґрунтована класифікація ризику сприяє чіткому визначенню місця кожного ризику в загальній системі і створює потенційні можливості для ефективного застосування відповідних методів, прийомів управління ризиками.

У вітчизняній та зарубіжній літературі банківські ризики класифікуються за різними критеріями. Ієрархія ризиків за ступенем їх важливості на той чи інший поточний момент вибудовується в залежності від ситуації, що склалася на відповідний момент в державі під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів.

Найбільш змістовною представляється класифікація банківських ризиків, запропонована Пітером С. Роузом, який виділяє шість основних видів ризиків комерційного банку і чотири додаткових види. До основних видів ризику П. Роуз відносить наступні [6]:

- кредитний ризик;
- ризик незбалансованості ліквідності;
- ринковий ризик;
- процентний ризик;
- ризик недоодержання прибутку;
- ризик неплатоспроможності.

До інших важливих видів ризику Роуз П. відносить ще чотири види, які він визначає слідуючим чином:

- інфляційний ризик;
- валютний ризик;
- політичний ризик;
- ризик зловживань.

Перевагою даної класифікації є те, що в цю систему включені як ризики, що виникають усередині банку, так і ризики, що зароджуються поза банком і впливають на його діяльність. Разом з тим, у даний час така класифікація не може бути використана комерційними банками для практичного застосування у зв'язку зі своєю укрупненістю, а виходить, необхідна більш докладна класифікація з виділенням груп і підгруп ризику, у залежності від специфіки проведених банком операцій.

Більш вдалою, і такою, що найбільш точно відповідає сучасному стану українських банків, є класифікація ризиків за Х. ван Грюнінгом [10] (рис. 1).

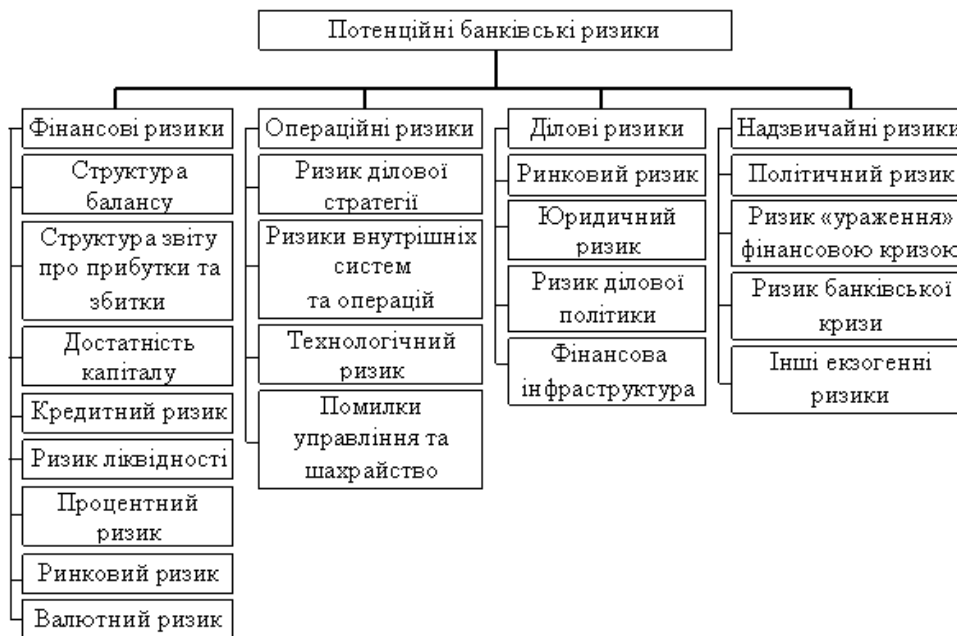

Рис.1. Класифікація банківських ризиків (за Х. ван Грюнінгом)

Перевагою даної класифікації є те, що автор виділяє чотири категорії ризиків: фінансові, операційні, ділові та надзвичайні, які, в свою чергу, поділяються на відповідні типи, виділення яких є важливою складовою в управлінні ризиками кожного комерційного банку, тому що неналежне управління ними може призвести до збиткової його діяльності.

Ризики, на які наражаються вітчизняні банки залежать від загальної ділової стратегії банку, його організаційної структури, функціонування внутрішніх систем, включаючи комп'ютерні та інші технології, узгодженості політики банку, а також від заходів, спрямованих на упередження шахрайства та помилок в управлінні. Крім цього, банкам слід вважати на ризики, пов'язані із зовнішнім середовищем банківського бізнесу, в т.ч. з макроекономічними й політичними факторами, правовими умовами та режимом регулювання, а також із загальною інфраструктурою фінансового сектору й системою платежів. Для нинішньої ситуації у національній банківській системі характерні усі типи ризиків, які в разі реалізації події можуть загрожувати діяльності банку або підірвати його фінансовий стан і достатність капіталу. Тому дана класифікація точно відповідає сучасному стану українських банків і може бути використана ними в практичній діяльності.

Показовою і практичною в застосуванні є класифікація банківських ризиків, представлена такими вітчизняними вченими як Козьменко С.М., Шпиг Ф.І. та Волошко І.В. (рис. 2). Достоїнством даної класифікації є створення визначеної системи ризиків, що включає окремі різновиди ризику, а за основу прийнятий розподіл ризиків на зовнішні і внутрішні. Це дозволяє розділити ризики, що виникають поза банком, і впливають на операційну діяльність банку і ризики, що виникають у середині банку, у процесі здійснення банком своєї "виробничої" діяльності. Це корінна відмінність двох класів ризиків визначає відношення до них з боку банків, способи контролю і можливості управління [4].

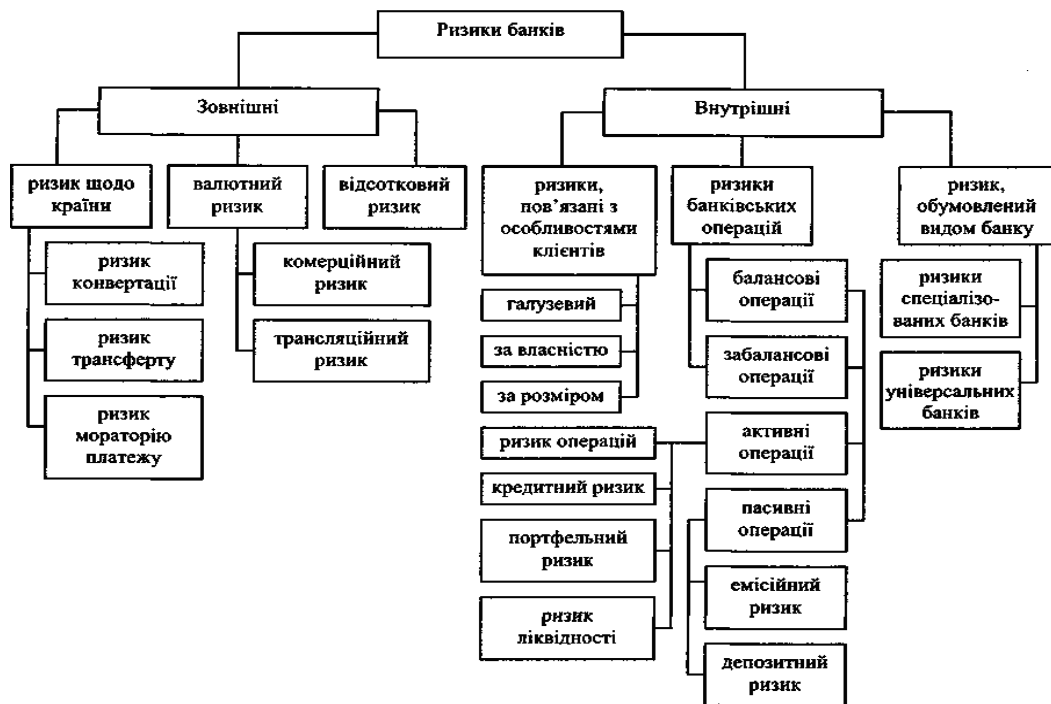

Рис. 2. Класифікація банківських ризиків (за Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В.)

Серед вітчизняних вчених значну увагу дослідженню класифікації ризиків комерційного банку приділяв Кириченко О.А. Найбільш важливими елементами, покладеними в основу його класифікації є [3]:

- тип (вид) комерційного банку;
- сфера виникнення і впливу банківського ризику;
- склад клієнтів банку;
- метод розрахунку ризику;
- ступінь банківського ризику
- розподіл ризику в часі;
- характер обліку ризику;
- можливість керування банківськими ризиками;
- кошти управління ризиками.

В залежності від кожного елемента здійснюється подальша класифікація ризиків.

Залежно від сфери виникнення банківські ризики класифікуються на:

- ризик країни;
- ризик фінансової надійності окремого банку (ризик недостатності капіталу банку, незбалансованої ліквідності, недостатності обов'язкових резервів);
- ризик окремого виду банківської операції (ризик неплатежу, невідшкодування, інкасування банківські гарантії, юридичний ризик, ризик нерентабельності кредиту тощо).

З іншого боку, ризики залежно від сфери виникнення або впливу поділяються на *зовнішні* та *внутрішні*. *Внутрішні ризики* поділяються на ризики в основній і допоміжній діяльності банку. Ризики в основній діяльності являють собою розповсюджену групу видів: кредитний, відсотковий, валютний, ризик з факторингових та лізингових операцій, ризик з розрахункових операцій банку й операцій з цінними паперами.

Але й усередині кожного з перлічених видів ризиків можна виділити додаткові групи. Наприклад, поява нових видів кредитів (авального, ломбардного, диспозиціонованого, консорціального, облікового і акцептного) створила нові види ризиків за кредитними операціями і різні окремі методи їх розрахунку.

Залежно від методів розрахунку ризику бувають комплексними і позиційними.

Ступінь банківського ризику враховує повний, помірний і низький ризик залежно від розташування за шкалою ризиків.

Розподіл ризику за часом-це важливий фактор в умовах нинішньої економіки. Основні операції банку піддаються минулому і поточному ризику (в окремих випадках – і майбутньому). Розподіл ризику в часі відіграє дуже важливу роль для прогнозування майбутніх втрат банку. Враховуючи цей фактор можна уникнути накладення минулих ризиків і помилок на майбутню діяльність банку.

За характером обліку банківські ризики поділяються на *ризик з балансових операцій* і *із забалансових операцій*.

За можливостями управління ризику бувають відкритими і закритими. *Відкриті ризики* не підлягають регулюванню, *закриті* навпаки регулюються.

Позитивним моментом даної класифікації є врахування такого елементу, як тип(вид) комерційного банку, що є відсутнім в інших класифікаціях. Врахування даного елементу є важливим для спеціалізованих банків, які несуть ризики з тих специфічних банківських операцій, що складають напрям їх діяльності. Галузеві ж банки тісно пов'язані з певною галуззю, тому спектр їх ризиків, крім основних ризиків з банківських операцій, залежить переважно від економічних (тобто зовнішніх для банку) ризиків клієнтів банку. Тому у галузевому банку необхідно розраховувати розмір середньогалузевого ризику для визначення невикористаних резервів на підприємствах і установах галузі основних напрямів діяльності банків. Універсальні банки змушені враховувати у своїй діяльності всі види банківських ризиків. З цього приводу варто виробити *оптимальний набір видів ризику* для кожного типу (виду) банку.

Наведена класифікація й елементи, покладені в її основу, мають на меті не стільки перерахування усіх видів банківських ризиків, скільки демонстрацію наявності певної системи, що дозволяє банкам звертати увагу на окремі різновиди при визначенні сукупного розміру ризиків у комерційній і виробничій сфері. Тому дана класифікація може бути використана всіма типами вітчизняних банків.

При розгляді різних класифікацій фінансових ризиків не можна не відзначити морфологічну таблицю ризиків комерційного банку (табл. 1), запропоновану Савинською Н.А. [7], що може використовуватися для створення інформаційно-аналітичної бази системного визначення і дослідження банківських ризиків.

Т а б л и ц я 1

Морфологічна таблиця ризиків комерційного банку

Морфологічна перемінна	Види ризику		
1. Логістика зв'язків (тип потоку)	1.1. Матеріальний	1.2. Фінансовий	1.3. Інформаційний
2. Тип процесу	2.1. Інноваційний	2.2. Інфраструктурний	2.3. Виробничий
3. Місце в системі	3.1. На виході	3.2. У процесі	3.3. На виході
4. Суб'єктивний фактор	4.1. Індивідуальний		4.2. Колективний

Така класифікація дозволяє визначити джерела і види ризику шляхом простежування зв'язків: потік – процес – системна характеристика – суб'єктивний фактор, а також організувати структуру і напрямки комплексного аналізу виникаючих ризиків.

Найбільш вдалою і повною, з погляду банківської діяльності в нашій країні, класифікація ризиків наведена у Методичних рекомендаціях НБУ [5], де з метою здійснення банківського нагляду виділено дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик.

Ця класифікація ризиків відображає підхід Національного банку України до ідентифікації ризиків банків, але вона не є вичерпною і кожен окремий банк може доповнити її відповідно до власного бачення ризиків, з якими він працює або планує працювати. У цьому разі банк має розробити власну нормативну базу щодо управління визначеними категоріями ризиків, у тому числі з урахуванням кращої світової та вітчизняної практики, зокрема Базельського комітету з банківського нагляду, а також Принципів корпоративного управління. Зокрема, вітчизняним банкам доцільно використовувати карту ризиків (докладна структура фінансових ризиків комерційного банку), створену компанією "Pricewaterhouse Coopers", що одержала назву GARP (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

Карта фінансових ризиків комерційного банку

Клас ризику	Вид ризику	Різновид ризику
Кредитний ризик	Прямий кредитний ризик	
	Розрахунковий ризик	
	Ризик кредитного еквівалента	
Ринковий ризик	Ризик кореляції	
	Фондовий ризик	Ризик мінливості ціни на акції Ризик мінливості (волатильності) Базисний ризик Ризик дивідендів
	Процентний ризик	Ризик зміни процентної ставки Ризик кривої прибутковості Ризик волатильності процентної ставки Базисний ризик процентної ставки/ризик

Клас ризику	Вид ризику	Різновид ризику
		процентного спреду Ризик передоплати
	Валютний ризик	Ризик мінливості курсів валют Волатильність курсів валют Ризик конвертації прибутку
	Товарний ризик	Ризик цін на товари Ризик форвардної ціни Ризик волатильності цін на товари Базисний товарний ризик/ризик спаду
	Ризик кредитного спреду	
Ризик концентрації портфеля	Ризик інструмента	
	Ризик істотної операції	
	Ризик сектора економіки	
Ризик ліквідності	Ризик ліквідності фондирування	
	Ризик ліквідності активів	
Операційний ризик	Ризик транзакції	Помилка при виконанні Складність продукту Помилка в обліку Помилка в розрахунках Ризик доставки товару Ризик документації/контрактний ризик
	Ризик операційного контролю	Перевищення лімітів Несумлінні торгівельні операції Шахрайство Відмивання грошей Ризик безпеки Ризик основного персоналу Ризик обробки операції
	Ризик систем	Помилки програмування Помилка у визначенні ринкової ціни Управлінська інформація Збій комп'ютерних систем Помилка телекомунікаційних систем Планування заходів на випадок аварійних ситуацій
Ризик бізнес-події	Ризик конвертованості валют	
	Ризик зміни кредитного рейтингу	
	Ризик репутації	
	Податковий ризик	
	Юридичний ризик	
	Ризик непередбачених обставин	Природні катаклізми Воєнні дії Криза/Призупинення операцій на ринку
	Ризик законодавства	Недотримання вимог у відношенні капіталу Зміни в законодавстві

Представлена класифікація охоплює усі види банківських операцій. До достоїнств даної класифікації необхідно віднести виділення найбільш проблемних зон фінансових ризиків в діяльності банку, облік коливань ринкових ставок відсотка, конкретизацію ризиків бізнес-події. Саме таку класифікацію доцільно використовувати вітчизняним банкам, надалі уточнюючи та доповнюючи її в залежності від профілю своєї діяльності.

Карти ризиків, розроблювані комерційними банками, по-перше, будуть показувати специфіку конкретної кредитної установи; по-друге, відображати цілісне уявлення про всю сукупність ризиків (однак в одну групу не повинні безпосередньо поєднуватися ризики різних рівнів розгляду); і, по-третє, виділяти такі характерні ознаки ризику, як джерело, об'єкт, що несе ризик і суб'єкт, що сприймає ризик. Розроблена з урахуванням даних вимог класифікація призначена для ефективною якісної і кількісної оцінки ризику і буде основою ефективного управління ризиками комерційних банків.

Висновки

Аналіз дослідження принципів класифікації банківських ризиків дає змогу зробити висновки, що у зарубіжній та вітчизняній літературі банківські ризики класифікуються за різними критеріями. Ієрархія ризиків за ступенем їх важливості на той чи інший поточний момент вибудовується в залежності від ситуації, що склалася на відповідний момент в державі під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Кожна з класифікацій ризиків має певні як переваги, так і недоліки, які банкам

треба враховувати при їх виборі. Наведені класифікації, й елементи, покладені в їх основу, перераховують не лише всі види банківських ризиків, а й демонструють наявність певної системи, що дозволяє банкам звертати увагу на окремі їх різновиди при визначенні сукупного розміру ризику. Представляється, що повний перелік можливих різновидів ризиків, що мають відношення до безпеки банку, може бути значно ширшим. Це пояснюється тим, що як самостійні «базові» ризики, так і їх окремі структурні елементи можуть складати велику кількість різноманітних комбінацій, що виступають в якості нових підвидів загроз. Причому, кінцева кількість таких можливих комбінацій буде змінюватись в залежності від зміни умов, в яких працює банк. З цієї причини напрямок удосконалення опису ризиків за рахунок збільшення кількості найменувань представляється малоперспективним. Тому, шляхи рішення проблеми лежать в розробці загальнопринципової схеми, придатної для виявлення та оцінки будь-яких банківських ризиків (та їх комбінацій), незалежно від їх номінального найменування.

Основою функціонування ефективної системи управління банківськими ризиками є не лише науково-обґрунтована їх класифікація, а й правильне оцінювання та розробка методів їх зниження, що дасть змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, що виникають у банківській діяльності. Тому подальші дослідження будуть присвячені саме цим проблемам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року N2121-111 (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001.
2. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 року N679-XIV (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1999.
3. Кириченко О., Гіленко І., Роголь С., Сиротян С., Немой О. Банківський менеджмент: Навч. посіб. / К.: Знання-Прес, 2002. - 438 с.
4. Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 734 с.
5. Методичні рекомендації НБУ, схвалені Постановою правління №361 від 02.08.2004 р.
6. Питер С. Роуз. Банковский менеджмент. – М.: Дело Лтд. 2000. – 526 с.
7. Савинская Н.А. Основы системной организации банковской деятельности. Риски. Нагляд. www.risk-manage.ru/research/finrisk/part2/
8. www.orioncom.ru/nalogi/npsndoc/bazel2.htm-рекомендации Базельского комитета по банковскому надзору
9. www.info-library.com.ua/books-book-85.html
10. www.nbu.gov.ua/Наукова_периодика_України/2009_28_1/statti/29.htm